

Виробники мінеральних добрив в Україні: проблеми та перспективи їхньої діяльності

Ляховська О.В.

кандидат економічних наук,
молодший науковий співробітник
відділу розвитку виробничої сфери регіону та інвестицій
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього
Національної академії наук України»

Виявлено необхідність збільшення виробництва мінеральних добрив в Україні для забезпечення потреб вітчизняних споживачів. Охарактеризовано діяльність найбільших підприємств-виробників мінеральних добрив. Зазначено їхню роль у хімічній промисловості, ключові види діяльності, проблеми та перспективи. Проаналізовано фінансові результати діяльності вказаних підприємств.

Ключові слова: хімічна промисловість, мінеральні добрива, виробники мінеральних добрив, експорт, импорт.

Ляховская Е.В. ПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ МИНЕРАЛЬНЫХ УДОБРЕНИЙ В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Виявлена необхідність збільшення виробництва мінеральних добрив в Україні для забезпечення потреб вітчизняних споживачів. Охарактеризована діяльність найбільших підприємств-виробників мінеральних добрив. Зазначено їхню роль у хімічній промисловості, ключові види діяльності, проблеми та перспективи. Проаналізовано фінансові результати діяльності вказаних підприємств.

Ключевые слова: химическая промышленность, минеральные удобрения, производители минеральных удобрений, экспорт, импорт.

Lyakhovska O.V. OF MINERAL FERTILIZERS IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS OF THEIR ACTIVITY

The necessity to increase the production of mineral fertilizers in Ukraine in order to meet the needs of domestic consumers has been identified. The activities of the largest enterprises producing mineral fertilizers are described. Their role in the chemical industry, key activities, problems and perspectives are indicated. The financial results of activity of the mentioned enterprises are analyzed.

Keywords: chemical industry, mineral fertilizers, producers of mineral fertilizers, export, import.

Постановка проблеми. Ключовим сегментом хімічної промисловості України є виробництво основної хімічної продукції, добрив і азотних сполук, пластмас і синтетичного каучуку в первинних формах. У цьому сегменті зосереджені найбільші виробники мінеральних добрив, продукція яких зорієнтована як на забезпечення внутрішнього ринку, так і на експорт.

В останні роки вітчизняні хімічні підприємства-виробники мінеральних добрив зменшують обсяги виробництва, тому все гостріше стоїть питання забезпечення попиту внутрішнього ринку на цю продукцію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Можна виділити декілька праць вітчизняних учених, що стосуються виробництва мінеральних добрив в Україні, зокрема, Т. Власюк, І. Казакова досліджували значення виробни-

цтва мінеральних добрив для України та світу; Т. Гудзь, І. Павленко, П. Перерва розглядали перспективи розвитку підприємств хімічної промисловості та інші. Питання оцінки діяльності саме підприємств-виробників мінеральних добрив було мало досліджуваним, водночас зросла актуальність цієї теми в сучасний період розвитку економіки України.

Формулювання цілей статті. За останні роки в Україні відбулися значні політико-економічні зміни (зміна напрямів міжнародної торгово-економічної співпраці, військові дії на території країни, політична нестабільність, економічні кризи та інше), що вплинуло на діяльність найбільших виробників мінеральних добрив. Тому доцільно оцінити сучасний стан хімічних підприємств-виробників мінеральних добрив, виявити проблеми та перспективи їхньої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Основними споживачами мінеральних добрив є агропідприємства. Світовий досвід показує, що використання мінеральних добрив дає змогу збільшити врожайність на 30–40%. За оцінками Міжнародної організації виробників і торговців міндобривами (IFA – International Fertilizer Industry Association), світовий попит на мінеральні добрива та їх використання у 2018–2019 роках має зрости до 200 млн. тонн поживних речовин. Сукупний світовий попит на калійні добрива зростає до 34,2 млн. тонн (на 13%), на фосфорні добрива – до 46,2 млн. тонн (на 10%), азотні – близько 120 млн. тонн (на 6%). Такі прогнози пов'язують із світовою потребою у збільшенні виробництва продуктів харчування та зростанням цін на них [1].

Українські агровиробники в основному використовували азотні (68,0%), комплексні (28,0%), калійні (3,7%) та фосфатні (0,3%) добрива. Останніми роками зберігалися тенденції до активного використання мінеральних добрив під урожай сільськогосподарських культур (рис. 1). Відповідно, виробництво мінеральних добрив є перспективним для вітчизняних хімічних підприємств.

Забезпечення українського ринку мінеральними добривами здійснюється за рахунок вітчизняної та імпортованої продукції (у 2017 році імпорт основних видів мінеральних добрив становив близько 1,1 млрд. дол. США, експорт – близько 129,4 млн. дол. США). Найбільшу питому вагу в структурі імпорту займа-

ють: добрива мінеральні або хімічні із вмістом двох або трьох поживних елементів; добрива мінеральні або хімічні із вмістом азоту, фосфору та калію; інші добрива; товари цієї групи у таблетках чи аналогічних формах або в упаковках масою бруто не більше ніж 10 кг – 67,4%, добрива мінеральні або хімічні азотні – 30,0% [3].

За останні роки вітчизняні виробники мінеральних добрив суттєво скоротили обсяги виробництва (зокрема виробництво добрив азотних, мінеральних або хімічних у 2013 році становило 28,8 тис. тонн, а у 2016 році – 16,0 тис. тонн). Основними причинами цього були проблеми із забезпечення сировиною для виробництва (більшість підприємств суттєво залежать від імпортного газу та цін на нього) та політичні фактори (військові дії на сході України, де зосереджені великі хімічні підприємства). Водночас Україна нині забезпечує 3% світового експорту аміаку і карбаміду.

Найбільшими виробниками мінеральних добрив в Україні є:

- підприємства холдингової групи Ostchem – ПАТ «Азот» (місто Черкаси), ПрАТ «Рівнеазот» (місто Рівне), ПрАТ «Сєверодонецьке об'єднання Азот» (місто Сєверодонецьк);
- АТ «ДніпроАзот» (місто Кам'янське);
- ПАТ «Сумихімпром» (місто Суми);
- ПрАТ «Хімдивізіон» (місто Кам'янське);
- підприємства корпорації Укragрохімхолдингу – ПрАТ «Дніпровський завод мінераль-

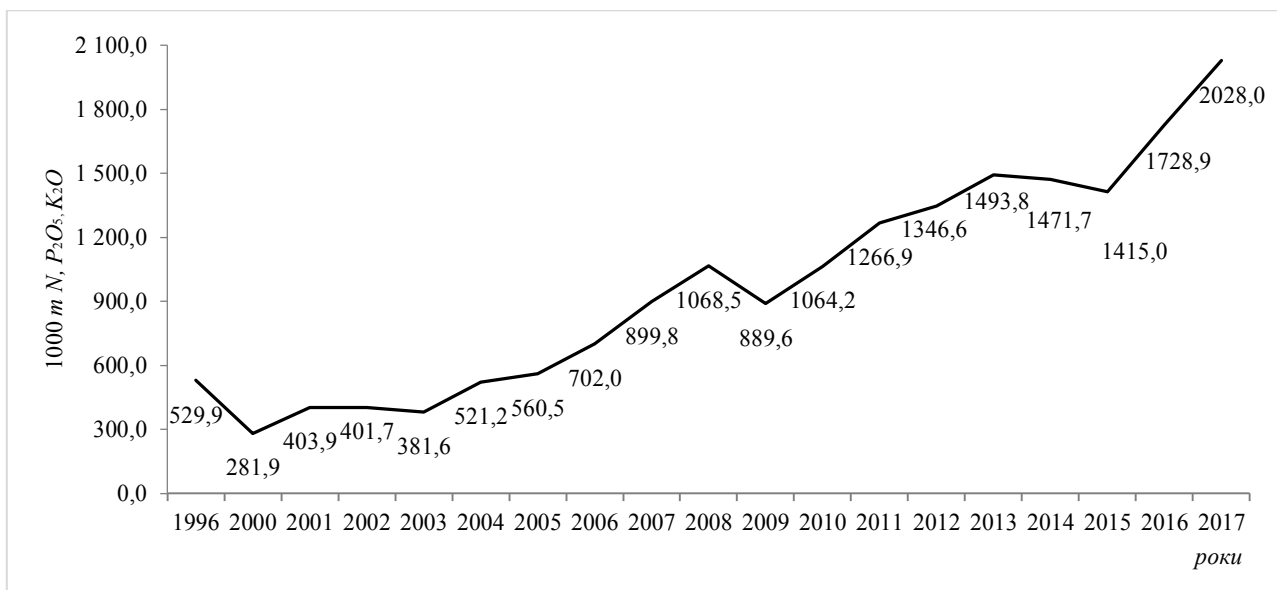

Рис. 1. Внесення мінеральних добрив під урожай сільськогосподарських культур в Україні упродовж 1996–2017 років

Джерело: побудовано за [2]

них добрив» (місто Кам'янське), ПрАТ «Еко-Азот» (місто Черкаси);

– ПАТ «Одеський припортовий завод» (місто Южне) (табл. 1).

Значну частку ринку хімічної промисловості України займають підприємства холдингової групи Ostchem – їхня частка в обсязі реалізації основної хімічної продукції, добрив і азотних сполук, пластмас і синтетичного каучуку в первинних формах у 2017 році становила 15,7%. До групи входять такі підприємства: ПАТ «Азот» і ПрАТ «Рівнеазот» та ПрАТ «Сєвєродонецьке об'єднання «Азот». Окрім того, напрям дистрибуції мінеральних добрив представлено компанією ПрАТ «УкрАгро НПК», а транспортування – морським спеціалізованим портом ТОВ «ЗТ Ніка-Тера». До холдингової групи належить також ПрАТ «Концерн Стирол» (місто Горлівка, Донецької області), що призупинив свою діяльність у зв'язку з військовими діями. Підприємства групи Ostchem виробляють близько 3,0% азотних добрив у світі. Продукція групи експортується у понад 100 країн. Загальна потужність виробництва підприємств компанії – 12 987 тис. тонн на рік, у роботі підприємств задіяно близько 23 тис. співробітників. Загалом дистрибуційна мережа групи покриває всі сільськогосподарські регіони України [12].

ПрАТ «Рівнеазот» – підприємство, що входить до групи Ostchem і є одним із найбільших виробників в Україні з виготовлення мінеральних добрив та адипінової кислоти. Підприємство активно експортує продукцію у

понад 40 країн світу (країни ЄС, Східна Азія, Об'єднані Арабські Емірати, Росія). За останні роки під впливом зміни політико-економічного становища в Україні фінансові результати діяльності підприємства значно погіршились (упродовж 2015–2017 років чистий фінансовий прибуток зменшився на 3 886 988 тис. грн.). Основною причиною цього було зростання ціни на газ, вартість якого займає 40% від собівартості продукції. Як наслідок, у 2017 році було тимчасово призупинено діяльність підприємства та відбувся перехід на роботу з давальницькою сировиною [4].

ПАТ «Азот» (місто Черкаси) – один із найбільших виробників мінеральних добрив, карполактаму та іонообмінних смол, аміачної селітри (близько 11 видів хімічних продуктів). У виробничу структуру підприємства входить 43 підрозділи, що розташовані на площі близько 500 га. До кінця 2016 року підприємство активно експортувало свою продукцію у країни Європи, Азії, Америки та країни близького зарубіжжя. З початку 2017 року підприємство пріоритетно працює винятково на вітчизняному ринку.

За 2014–2017 роки діяльність ПАТ «Азот» була збитковою. Проте підприємство активно оновлює основні засоби та розширює внутрішній ринок збуту, працює над забезпеченням енергозберігаючого виробництва, завдяки чому виробляє близько 1/3 селітри, що використовується всередині країни. За повного завантаження підприємство може досягти близько 3 млн. тонн випуску продукції на рік [5].

Таблиця 1

Частка найбільших виробників мінеральних добрив в обсязі реалізації хімічних речовин і хімічної продукції в Україні у 2017 році, %

Підприємство	Частка в обсязі реалізації хімічних речовин і хімічної продукції в Україні	Частка в обсязі реалізації основної хімічної продукції, добрив і азотних сполук, пластмас і синтетичного каучуку в первинних формах
Підприємства групи Ostchem (ПрАТ «Рівнеазот», ПАТ «Азот», ПрАТ «Сєвєродонецьке об'єднання Азот»)	9,0	15,7
АТ «ДніпроАзот»	8,8	14,5
ПАТ «Сумихімпром»	3,1	5,0
ПрАТ «Хімдивізіон»	0,5	0,8
ПАТ «Одеський припортовий завод»	0,2	0,7
Укראгрохімхолдинг (ПрАТ «Дніпровський завод мінеральних добрив», ПрАТ «Еко-Азот»)	0,2	0,4

Авторські розрахунки за [4–11]

ПАТ «Азот» і ПрАТ «Рівнеазот» використовують як сировину природний газ, нафту та продукти їх переробки (амоніак), що надходять в Україну трубопроводами.

До групи Ostchem також належить ПрАТ «Сєверодонецьке об'єднання «Азот» – один із найбільших в Україні виробників азотних мінеральних добрив, органічних спиртів і кислот, товарів побутової хімії та виробів із полімерів. За останні роки підприємство декілька разів зупиняло свою діяльність у зв'язку з військовими діями на території області. Станом на кінець 2017 року підприємство мало заборгованість перед постачальниками за природний газ у сумі 31 999 200 тис. грн., а також заборгованість за інші товари, роботи, послуги та інші поточні зобов'язання – 4 897 828 тис. грн.; заборгованість за аванси, отримані за продукцію, становила 1 670 934 тис. грн., податкові поточні зобов'язання за розрахунками з бюджетом – 69 137 тис. грн., податковий кредит за ПДВ за перераховані аванси – 34 644 тис. грн. Сьогодні ПрАТ «Сєверодонецьке об'єднання «Азот» входить у десятку підприємств країни з найбільшою заборгованістю по заробітній платі. Проте з липня 2018 року діяльність підприємства відновилася, тому в перспективі можна прогнозувати покращення фінансової ситуації [6].

АТ «ДніпроАзот» – один із найбільших заводів хімічної промисловості. Частка цього підприємства в обсязі реалізації основної хімічної продукції, добрив і азотних сполук, пластмас і синтетичного каучуку в первинних формах становила 14,5%. На підприємстві функціонує 24 структурних підрозділи і задіяно 4959 штатних працівників (у 2017 році). АТ «ДніпроАзот» займається виробництвом мінеральних добрив (аміак, карбамід і аміачна вода), продуктів базової хімії (їдкого натрію і синтетичної соляної кислоти), гіпохлориту натрію, товарів народного споживання. Географічне розташування підприємства зумовлене використанням відходів коксування вугілля як сировини. Для виробництва каустичної соди використовують місцеву електроенергію та сіль із Донбасу.

АТ «ДніпроАзот» є єдиним виробником рідкого хлору, який застосовується для стерилізації питної води й очищення стічних вод. Із відходів содової промисловості, які одержують у Кам'янському, здійснюється виробництво хлору. Підприємство активно експортує продукцію, зокрема аміак, карбамід, каустичну соду і соляну кислоту, в Туреччину та країни ЄС. В останні роки зросла прибутко-

вість підприємства (у 2017 цей показник зріс на 454 920 тис. грн. порівняно з 2015 роком), що сприяє розвитку нових технологій виробництва, модернізації та реконструкції обладнання [7].

ПАТ «Сумихімпром» реалізує 3,1% хімічної продукції України та є одним із потужних комплексів хімічної промисловості, що спеціалізується на виробництві фосфорних мінеральних добрив. Частка цього підприємства в обсязі реалізації основної хімічної продукції, добрив і азотних сполук, пластмас і синтетичного каучуку в первинних формах становила 5%. Виробнича структура підприємства складається з 11 основних та 20 допоміжних цехів, 7 підрозділів непромислової групи. ПАТ «Сумихімпром» забезпечує роботою понад 4046 працівників. Підприємство забезпечує вітчизняний ринок хімічною продукцією, а також активно працює на експорт, зокрема, у 2017 році близько 60% двоокису титану було експортовано у майже 30 країн світу.

Постановою Кабінету Міністрів України від 12.05.15 № 271 «Про проведення прозорої та конкурентної приватизації у 2015–2017 роках» [49] ПАТ «Сумихімпром» включено до об'єктів державної власності, що підлягають приватизації у 2017 році (нині триває процедура санації).

За останні роки діяльність ПАТ «Сумихімпром» була збитковою, тому підприємство працює в режимі економії сировини та енергоресурсів, максимального завантаження потужностей з метою зниження собівартості продукції [8].

До найбільших виробників добрив в Україні належить ПрАТ «Хімдивізіон». Частка цього підприємства в обсязі реалізації основної хімічної продукції, добрив і азотних сполук, пластмас і синтетичного каучуку в первинних формах становила 0,8%. Підприємство спеціалізується на виробництві кальцієвої селітри, азотної кислоти, карбамідно-аміачної суміші та інших, у його діяльності задіяно близько 360 працівників. Підприємство працює як на забезпечення вітчизняного попиту, так і на експорт. За останні роки підприємство активно нарощує чистий прибуток (за 2014–2017 роки чистий прибуток зріс на 6790 тис. грн.) [9].

ПАТ «Одеський припортовий завод» засновано у 1974 році. Частка цього підприємства в обсязі реалізації основної хімічної продукції, добрив і азотних сполук, пластмас і синтетичного каучуку в первинних формах становила 0,7%. Основні види діяльності – виробництво нітрату амонію та карбаміду. Окрім виробни-

цтва, завод приймає та перевантажує призначені для експорту добрива, що виробляються в Україні та Росії. Підприємство є монополістом на загальнодержавному ринку спеціалізованих послуг з прийому, охолодження і перевантаження амоніаку.

Виробнича структура ПАТ «Одеський припортовий завод» складається з 20 виробничих цехів та відділів, середньооблікова кількість працівників у 2017 році становила 3396 осіб. За останні два роки підприємство має велику кредиторську заборгованість і функціонує завдяки реструктуризації численних боргів. На кінець 2018 року планується приватизація заводу, що дасть змогу модернізувати його завдяки інвестиційним ресурсам [10].

Корпорація «Украгрохімхолдинг» складається з 30 різногалузевих компаній, серед яких: ПрАТ «Дніпровський завод мінеральних добрив» (Дніпропетровська область) – виробник фосфоровмісних мінеральних добрив та ПрАТ «Еко-Азот» (Черкаська область) – виробник комплексних органічно-мінеральних добрив. Частка корпорації в обсязі реалізації основної хімічної продукції, добрив і азотних сполук, пластмас і синтетичного каучуку в первинних формах становила 0,4% [11].

Названі підприємства виробляють значну частину мінеральних добрив в Україні, тому від ефективності їхньої діяльності залежить забезпечення внутрішніх споживачів необхідними продуктами цього сектору хімічної промисловості.

Останніми роками (2015–2017 роки) чистий фінансовий результат більшості вказаних хімічних підприємств був від'ємним (ПрАТ «Рівнеазот», ПАТ «Азот», ПрАТ «Сєверодонецьке об'єднання «Азот», ПрАТ «Дніпровський завод мінеральних добрив», ПрАТ «Еко-Азот», ПАТ «Одеський припортовий завод»), але у 2017 році порівняно з 2016-м практично у всіх з них спостерігалися позитивні тенденції до зниження показника чистого збитку (окрім ПрАТ «Еко-Азот») (табл. 2).

Для вдосконалення результативності діяльності виробників і забезпечення попиту вітчизняного ринку мінеральних добрив необхідно концентрувати увагу на найбільш проблемних аспектах.

Зокрема, доцільно налагодити співробітництво виробників хімічної продукції з аграріями, що допоможе у плануванні обсягів виробництва добрив і дасть змогу вирішити питання оптимізації цін та методів розрахунку. Оскільки хімічна промисловість є високотехнологічною, то вона потребує постійного оновлення інструментів та способів виробництва. Окрім того, від сучасності обладнання залежить рівень екологічної безпеки навколишнього середовища. Актуально для хімічних підприємств є запровадження енергозощадливого виробництва, що дасть змогу знизити собівартість продукції.

Висновки. Прогноз використання мінеральних добрив в Україні та у світі загалом свідчить про необхідність збільшення їх виробництва. Для економіки України як аграрної кра-

Таблиця 2

Динаміка чистого фінансового прибутку (збитку) найбільших підприємств-виробників мінеральних добрив в Україні, тис. грн.

Назва підприємства	Чистий фінансовий результат			Відхилення (+/-)		
	2015	2016	2017	2016-2015	2017-2016	2017-2015
ПрАТ «Рівнеазот»	-5002691	-3368916	-1115703	1633775	2253213	3886988
ПАТ «Азот»	-5727885	-2137435	-788980	3590450	1348455	4938905
ПрАТ «Сєверодонецьке об'єднання Азот»	-9441066	-6047233	-1694460	3393833	4352773	7746606
АТ «ДніпроАзот»	78265	50551	533185	-27714	482634	454920
ПАТ «Сумихімпром»	7619	2041	5642	-5578	3601	-1977
ПрАТ «Хімдивізіон»	10490	21748	14689	11258	-7059	4199
ПрАТ «Дніпровський завод мінеральних добрив»	-472543	-365511	-184014	107032	181497	288529
ПрАТ «Еко-Азот»	-624	-473	-2447	151	-1974	-1823
ПАТ «Одеський припортовий завод»	218514	-3834431	-1464021	-4052945	2370410	-1682535

Джерело: авторські розрахунки за [4-11]

їни це питання особливо гостре. Тому важливо зміцнювати співпрацю між агровиробниками та хімічними підприємствами з метою компромісного вирішення проблеми забезпечення ринку доступними мінеральними добривами, не завдавши фінансових загроз для їх виробників.

Доцільно зазначити той факт, що тенденції на українському ринку мінеральних добрив формуються під впливом діяльності декількох ключових хімічних підприємств. Тому важливо контролювати їхню діяльність на державному

рівні в плані зловживання монополієм становищем (такі факти спостерігалися раніше).

Отже, хімічні підприємства мають перспективи розвитку внутрішнього ринку мінеральних добрив та можливість закріпити конкурентне становище на міжнародному. Для реалізації цих завдань наперед необхідно ефективно та максимально використовувати наявні природні ресурси, матеріально-технологічну базу, трудові ресурси та ін. поряд із постійною їх модернізацією та вдосконаленням.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Офіційний сайт International Fertilizer Association (IFA). URL: <https://www.fertilizer.org>
2. Внесення мінеральних та органічних добрив (1990-2017) / Офіційний сайт Державної служби Статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/vmod/vmod1990-2017_u.zip
3. Зовнішня торгівля України за товарними групами з усіма країнами // Офіційний портал Державної фіскальної служби України. URL: <http://sfs.gov.ua/ms/f2>
4. Офіційний сайт ПрАТ «Рівнеазот» URL: <http://www.azot.rv.ua>
5. Офіційний сайт ПАТ «Азот» URL: <http://www.azot.ck.ua>
6. Офіційний сайт ПрАТ «Сєверодонецьке об'єднання «Азот» URL: <http://www.azot.lg.ua/index.php?lng=ua>
7. Офіційний сайт АТ «ДніпроАзот» URL: <http://www.azot.com.ua/uk>
8. Офіційний сайт ПАТ «Сумихімпром» URL: <http://sumykhimprom.com.ua/ua>
9. Офіційний сайт ПрАТ «Хімдивізіон» URL: <https://hymdyv.com.ua>
10. Офіційний сайт ПАТ «Одеський припортовий завод» URL: <http://www.opz.odessa.net>
11. Офіційний сайт ПрАТ «Укragrokhimholding» URL: <http://www.ukragrokhimholding.com>
12. Офіційний сайт холдингової компанії Ostchem. URL: <http://www.ostchem.com/uk>

REFERENCES:

1. Ofitsiynyy sayt International Fertilizer Association (IFA) (2018) [Official Website of the International Fertilizer Association (IFA)]. URL: <https://www.fertilizer.org> (in Ukrainian).
2. Vnesennya mineral'nykh ta orhanichnykh dobryv (1990-2017) (2018) [Introduction of mineral and organic fertilizers (1990-2017)]. Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi sluzhby Statystyky Ukrayiny [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/vmod/vmod1990-2017_u.zip (in Ukrainian).
3. Zovnishnya torhivlya Ukrayiny za tovarnymy hrupamy z usima krayinamy (2018) [Foreign trade of Ukraine by commodity groups with all countries] (2018). Ofitsiynyy portal Derzhavnoyi fiskal'noyi sluzhby Ukrayiny [Official portal of the State fiscal service of Ukraine]. URL: <http://sfs.gov.ua/ms/f2> (in Ukrainian).
4. Ofitsiynyy sayt PrAT "Rivneazot" (2018) [Official site of PJSC "Rivneazot"]. URL: www.azot.rv.ua (in Ukrainian).
5. Ofitsiynyy sayt PAT "Azot" (2018) [Official site of PJSC "Azot"]. URL: <http://www.azot.ck.ua> (in Ukrainian).
6. Ofitsiynyy sayt PrAT "Syevyeronets'ke ob'yednannya Azot" (2018) [Official site of PJSC Severodonetsk Azot Association]. URL: <http://www.azot.lg.ua/index.php?lng=ua> (in Ukrainian).
7. Ofitsiynyy sayt AT "DniproAzot" (2018) [Official site of DniproAzot JSC]. URL: <http://www.azot.com.ua/uk> (in Ukrainian).
8. Ofitsiynyy sayt PAT "Sumykhimprom" (2018) [Official site of PJSC "Sumykhimprom"]. URL: <http://sumykhimprom.com.ua/ua> (in Ukrainian).
9. Ofitsiynyy sayt PrAT "Khimdivizion" (2018) [Official site of the "Chemistovision" PJSC]. URL: <https://hymdyv.com.ua> (in Ukrainian).
10. Ofitsiynyy sayt PAT "Odes'kyu pryportovyy zavod" (2018) [Official site of PJSC "Odessa Port Plant"]. URL: www.opz.odessa.net (in Ukrainian).
11. Ofitsiynyy sayt PrAT "Ukragrokhimholdynh" (2018) [Official site of JSC "Ukragrokhimholding"]. URL: <http://www.ukragrokhimholding.com> (in Ukrainian).
12. Ofitsiynyy sayt kholdynhovoyi kompaniyi Ostchem (2018) [The official site of the holding company Ostchem]. URL: <http://www.ostchem.com/uk> (in Ukrainian).